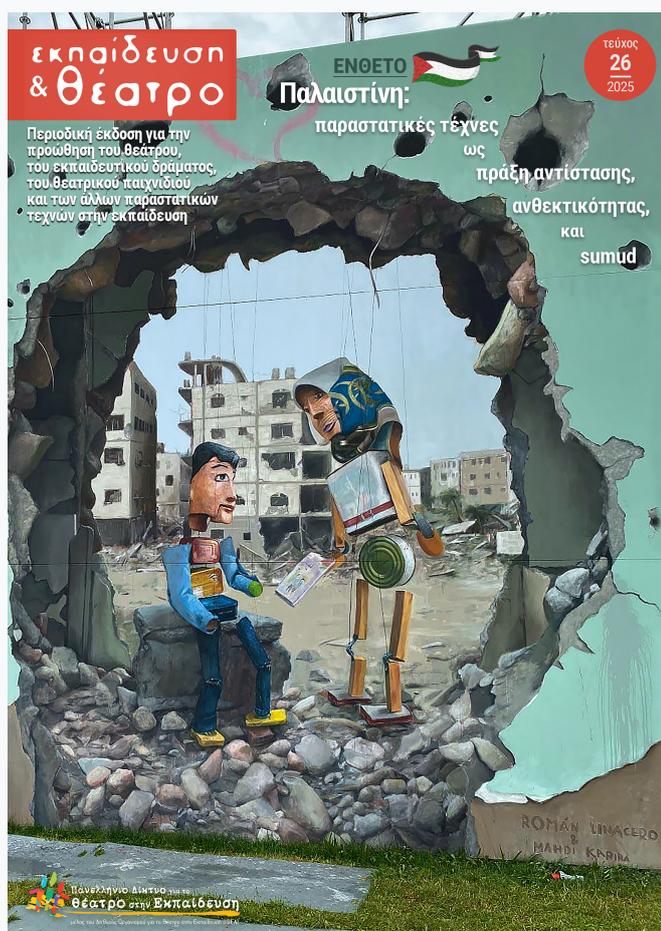

Education & Theatre

Vol 26 (2025)

Education & Theatre

Beautiful Resistance: Arts for positive change

Abdelfattah Abusrour

doi: [10.12681/edth.43267](https://doi.org/10.12681/edth.43267)

To cite this article:

Abusrour, A. (2025). Beautiful Resistance: Arts for positive change. *Education & Theatre*, 26, 78–90. <https://doi.org/10.12681/edth.43267>

Όμορφη Αντίσταση: οι τέχνες για θετική αλλαγή

<https://doi.org/10.12681/edth.43267>

Abdelfattah Abusrour, PhD
Πολιτιστική και Καλλιτεχνική Εταιρεία Alrowwad

Περίληψη

Το άρθρο περιγράφει το έργο και τη φιλοσοφία του συγγραφέα και την έννοια της «Όμορφης Αντίστασης», όπως αυτή αναπτύχθηκε για περίπου τέσσερις δεκαετίες, μέσα από τις παραστατικές και εικαστικές τέχνες, τον πολιτισμό και την εκπαίδευση, ως μέσα ειρηνικής και δημιουργικής αυτοέκφρασης. Στόχος είναι η οικοδόμηση της ειρήνης μέσα στον ίδιο τον άνθρωπο, ώστε να μπορέσει να γίνει δημιουργός ειρήνης μέσα στην κοινότητα και στον κόσμο. Το άρθρο επικεντρώνεται κυρίως στο έργο του συγγραφέα στην Παλαιστίνη, με Παλαιστίνιους πρόσφυγες. Προσφέρει ωστόσο προοπτικές για την εξερεύνηση τρόπων αντίστασης απέναντι στην ασχήμια της κατοχής, της καταπίεσης, της δικτατορίας και/ή της αδικίας σε όσους ζουν σε τέτοιες συνθήκες αδικίας και τραύματος, ώστε να γίνουν φορείς θετικής αλλαγής και πηγή έμπνευσης για τους άλλους, λειτουργώντας ως πρότυπα για τις σημερινές και τις μελλοντικές γενιές.

Λέξεις-κλειδιά: Όμορφη Αντίσταση, θέατρο, τέχνες, πολιτισμός, εκπαίδευση, πρόσφυγες, παιδιά, νέοι, οικοδόμηση ειρήνης, Παλαιστίνη

Εισαγωγή

Γεννήθηκα σε έναν προσφυγικό καταυλισμό μέσα στη δική μου χώρα, από γονείς που επέζησαν της Nakba το 1948, κατά τη διάρκεια της οποίας περισσότερο από το 70% των Παλαιστινίων, όπως και οι γονείς μου, ξεριζώθηκαν βίαια από τη γη και τα σπίτια τους. Όπως και περισσότερα από 530 παλαιστινιακά χωριά, έτσι και τα χωριά του πατέρα και της μητέρας μου, τα Beit Natif και Zachariya, καταστράφηκαν ολοσχερώς ή σε μεγάλο βαθμό αντίστοιχα, καταλήφθηκαν και προσαρτήθηκαν από τη νεοσύστατη σιωνιστική κατοχική οργάνωση. Οι οικογένειες διασκορπίστηκαν, χωρίστηκαν στους δρόμους της εξορίας, αναζητώντας καταφύγιο και περιμένοντας μια λύση. Οι περισσότερες ξεριζωμένες οικογένειες κατέληξαν σε έναν από τους 58 αναγνωρισμένους προσφυγικούς καταυλισμούς που ιδρύθηκαν και διασκορπίστηκαν ανάμεσα στη Δυτική Όχθη, στη Γάζα, στην Ιορδανία, στη Συρία και στον Λίβανο, σε μισθωμένες εκτάσεις για 99 χρόνια, κάτω από την ομπρέλα της Υπηρεσίας Αρωγής και Έργων των Ηνωμένων Εθνών για τους Παλαιστίνιους Πρόσφυγες στην Εγγύς Ανατολή (United Nations Relief and Works Agency for Palestinian refugees in the Near East – UNRWA). Ο οργανισμός αυτός ιδρύθηκε με το ψήφισμα 302 (IV) της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στις 8 Δεκεμβρίου 1949 και άρχισε να λειτουργεί την 1η Μαΐου 1950, με σκοπό να παρέχει ανθρωπιστικές, υγειονομικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες, μέχρι να βρεθεί δίκαιη λύση για το πρόβλημα των Παλαιστίνιων προσφύγων (UNRWA, 1949).

Χρειάστηκαν μερικά χρόνια για να εγκατασταθούν οι Παλαιστίνιοι πρόσφυγες σε αυτές τις μισθωμένες εκτάσεις. Μεταξύ 1948 και 1950, οι οικογένειες των προσφύγων ήταν μόνες τους· δεν είχαν κατάλληλα μέρη να ζήσουν και κατέφευγαν σε ανοιχτούς χώρους ή σπηλιές. Όσοι είχαν οικονομική δυνατότητα κατάφερναν να νοικιάσουν ένα σπίτι ή ένα δωμάτιο σε κάποια οικογένεια σε κοντινές πόλεις, που δεν βρίσκονταν υπό ισραηλινή κατοχή την περίοδο 1948-1967. Το ίδιο συνέβη και με την οικογένειά μου ύστερα από δύο περίπου μήνες στους ανοιχτούς, μη κατεχόμενους αγρούς στα ανατολικά του κατεστραμμένου χωριού τους, νοίκιασαν ένα δωμάτιο στην πόλη Beit Sahour, ανατολικά της Βηθλεέμ, όπου έμειναν έως το 1950, όταν τελικά μετακινήθηκαν στον νεοϊδρυθέντα προσφυγικό καταυλισμό Αϊντα, όπως και πολλοί άλλοι στις μισθωμένες εκτάσεις της UNRWA, που αναγνωρίστηκαν ως παλαιστινιακοί προσφυγικοί καταυλισμοί και εγκαταστάθηκαν σε σκηνές. Αρχικά, αυτή η κατάσταση υποτίθεται ότι θα ήταν προσωρινή, για μερικές βδομάδες ή λίγους μήνες, όμως το νέο καθεστώς κατοχής δεν συμμορφώθηκε με τα

ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών που επέτρεψαν την ίδια τη δημιουργία του, ώστε να διευκολύνει την επιστροφή των Παλαιστίνιων προσφύγων στη γη και στα σπίτια τους – ιδιαίτερα με το Ψήφισμα 194 (III) της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών (UNRWA, 1948), το οποίο υιοθετήθηκε στις 11 Δεκεμβρίου 1948 και ενσωματώθηκε στην εντολή λειτουργίας της UNRWA που ιδρύθηκε το 1949. Το 1955 η UNRWA άρχισε να αντικαθιστά τις σκηνές με προκατασκευασμένα καταλύματα ή οικήματα από τσιμεντόλιθους. Στον καταυλισμό Aida η κατασκευή αυτών των καταφυγίων ξεκίνησε το 1956, ένα ή δύο μικρά δωμάτια, ανάλογα με το μέγεθος κάθε οικογένειας.

Γεννήθηκα το 1963, στον προσφυγικό καταυλισμό Aida, ο οποίος είχε ιδρυθεί σε μια έκταση 0,071 τετραγωνικών χιλιομέτρων (UNRWA, 2023). Θυμάμαι το σπίτι μας, όπου μεγάλωσα, ένα καταφύγιο αποτελούμενο από δύο μικρά δωμάτια από τούβλα. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν τουαλέτες μέσα στα καταλύματα· θυμάμαι πως υπήρχαν περίπου έξι δημόσιες διπλές τουαλέτες, διασκορπισμένες μέσα στον καταυλισμό, χωρίς πόρτες. Αργότερα οι οικογένειες άρχισαν να σκάβουν έναν μεγάλο λάκκο στο έδαφος, λίγα μέτρα μακριά από το κατάλυμά τους, και να χτίζουν πάνω του μια μικρή τουαλέτα. Το νερό διαμοιραζόταν αρχικά από δεξαμενές. Κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70 εγκαταστάθηκαν σταδιακά σταθμοί ανεφοδιασμού νερού. Οι οικογένειες που είχαν κάποια οικονομική δυνατότητα προχώρησαν στην εγκατάσταση ηλεκτρισμού και νερού στα ταπεινά καταλύματά τους. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 με αρχές της δεκαετίας του 1980 και αργότερα, καθώς οι οικογένειες μεγάλωναν και ο πληθυσμός αυξανόταν, και συγχρόνως τα προσωρινά καταλύματα άρχισαν να φθείρονται ή να γίνονται πολύ μικρά για τις οικογένειες, οι άνθρωποι άρχισαν είτε να προσθέτουν δωμάτια είτε να κατεδαφίζουν τα παλιά καταλύματα για να χτίσουν καλύτερα σπίτια, με ηλεκτρικό ρεύμα, υδραυλικές εγκαταστάσεις και εσωτερικά μπάνια-τουαλέτες. Η ανοικοδόμηση έγινε κατακόρυφα, καθώς δεν υπήρχε δυνατότητα οριζόντιας επέκτασης λόγω των γειτονικών ιδιοκτησιών. Οι οικογένειες έπρεπε πλέον να πληρώνουν οι ίδιες για την κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος και νερού. Σήμερα οι εγκαταστάσεις νερού και ηλεκτρικού είναι παλαιές και φθαρμένες και οι υπηρεσίες δεν είναι συνεχείς, με συχνές διακοπές, ιδιαίτερα στην παροχή νερού. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, οι οικογένειες άρχισαν να χτίζουν με δικά τους μέσα, για να μπορέσουν να ζήσουν με αξιοπρέπεια. Ο καταυλισμός Aida είναι ο δεύτερος μικρότερος προσφυγικός καταυλισμός στη Δυτική Όχθη, μετά τον καταυλισμό Beit Jibrin,

και είναι περικυκλωμένος από το παράνομο τείχος επέκτασης και προσάρτησης, το οποίο πνίγει τον καταυλισμό από την ανατολική και τη βόρεια πλευρά. Το τείχος αυτό ξεκίνησε να κατασκευάζεται τον Απρίλιο του 2002, αρχικά ως συστοιχία συρματοπλεγμάτων και στη συνέχεια, την περίοδο 2004-2005, χτίστηκε από μπλοκ τσιμέντου ύψους 8 μέτρων γύρω από τον καταυλισμό. Ο Aida συνεχίζει μέχρι και σήμερα να υποφέρει από συχνές επιδρομές του ισραηλινού στρατού κατοχής.

Κατά τη διάρκεια της παιδικής μου ηλικίας, δεν υπήρχαν πολλές δυνατότητες για τα παιδιά να διασκεδάσουν, ούτε κατάλληλες παιδικές χαρές ή ελεύθεροι χώροι. Παίζαμε με πλαστικές μπάλες ή με αυτοσχέδιες μπάλες φτιαγμένες από πλαστικές σακούλες και υφάσματα, μέσα στους λασπωμένους δρόμους ή, κάποιες φορές, στους ελαιώνες στα βόρεια του καταυλισμού – μέχρι που χτίστηκε το παράνομο τείχος πνίγοντας τη μοναδική ανάσα του καταυλισμού. Οι χώροι ήταν στενοί και γίνονταν ολοένα και πιο περιορισμένοι, καθώς ο πληθυσμός αυξανόταν και κάθε διαθέσιμος χώρος χρησιμοποιούνταν για την επέκταση των σπιτιών.

Αυτοί οι περιορισμοί ήταν εξαιρετικά σκληροί για οικογένειες που κάποτε είχαν ανοιχτούς ορίζοντες στη δική τους γη, πριν από την κατοχή: Χωράφια σπαρμένα με δημητριακά και λαχανικά, κήπους και οπωροφόρα δέντρα με πρόβατα, κασίκες κι άλλα ζώα. Οι ξεριζωμένες οικογένειες, που εκδιώχθηκαν βίαια από τα σπίτια τους εξαιτίας της κατοχής, έφυγαν κρατώντας τα κλειδιά των σπιτιών τους – για πόρτες που, στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν υπάρχουν πια. Τα φύλαξαν σαν πολύτιμα αντικείμενα και συνήθιζαν να διηγούνται στα παιδιά και στα εγγόνια τους ιστορίες: «Μια φορά κι έναν καιρό, όχι μακριά από δω, είχαμε ένα σπίτι και χωράφια που φυτεύαμε όσο έφτανε το μάτι...» Παρόλο που ως παιδιά προσπαθήσαμε να φανταστούμε πώς

μπορούσε να ήταν τότε, δεν είχαμε καμία αναφορά για να στηρίξουμε τη φαντασία μας, καθώς βλέπαμε μόνο τους βρόμικους δρόμους, τα φτωχά περιχώρα και τις στοιχειώδεις υποδομές μέσα στις οποίες μεγαλώναμε. Οι ιστορίες για τη ζωή πριν από τη Nakba και για τις συνθήκες που υπήρχαν κάτω από τη βρετανική εξουσία και τις επιθέσεις των σιωνιστικών ενόπλων ομάδων ήταν αδιανόητες για μας ως παιδιά. Άρχισαν όμως να αποκτούν νόημα μετά την κατοχή του 1967, όταν ήρθαμε αντιμέτωποι με Ισραηλινούς στρατιώτες κατά τη διάρκεια των απαγορεύσεων κυκλοφορίας. Οι ιστορίες για τα κλειδιά και το δικαίωμα επιστροφής στη γη μας, οι συστάσεις να μην ξεχάσουμε ποτέ αυτό το δικαίωμα, να μην χάσουμε ποτέ την πίστη μας στο δίκιο μας, να μην εγκαταλείψουμε ποτέ αυτό το δικαίωμα, απλώς επειδή είναι δικό μας δικαίωμα και όχι πράξη φιλανθρωπίας από τον κατακτητή ή οποιονδήποτε άλλο· αυτό ήταν που οι μεγαλύτεροι συνέχισαν να μεταδίδουν στις επόμενες γενιές. Το 2008 ο καταυλισμός Aida κατασκεύασε το μεγαλύτερο κλειδί στον κόσμο, μήκους εννέα μέτρων, ύψους δύο μέτρων και βάρους ενός τόνου, το οποίο τοποθετήθηκε στη βορειοανατολική είσοδο του καταυλισμού, για να τιμηθεί η 60ή επέτειος της Nakba, για να υπενθυμίσει στον κόσμο ότι εξακολουθούμε να ζούμε μια συνεχιζόμενη Nakba και ότι το δικαίωμα της επιστροφής μας δεν έχει ξεχαστεί, παρά αυτή την παρατεταμένη τραγωδία της κατοχής.

Οι οικογένειες στο στρατόπεδο της Aida, που εκδιώχθηκαν από διάφορα χωριά και πόλεις των περιοχών της Ιερουσαλήμ και της Χεβρώνας, έφεραν μαζί τους τις παραδόσεις, τα τραγούδια και τα παραμύθια τους, τις συνταγές για φαγητό και υγιεινή διατροφή, τα κεντήματα με διαφορετικά σχέδια και τη γλώσσα με ποικίλες προφορές, που επιτρέπουν να διακρίνει κανείς από ποια πόλη ή χωριό προέρχονται αυτοί οι πρόσφυγες. Δεν έχουν μεγάλα χωράφια για να φυτέψουν τα αγαπημένα τους δέντρα και βότανα, ούτε προϊόντα για να συλλέξουν. Ωστόσο προσπάθησαν να επενδύσουν σε κάθε κομμάτι γης για να φυτέψουν συκιές, ελιές, ροδιές, δαμασκηινιές ή αμυγδαλιές, ή άλλα δέντρα ή φυτά, όπως φασκόμηλο, ζάταρ, μέντα, μαϊντανό κι άλλα που είχαν στην πατρίδα τους. Κατάφεραν να φέρουν μερικά από αυτά τα δέντρα και βότανα από τις πατρογονικές γαίες τους μετά την κατοχή του 1967, όταν οι πρόσφυγες μπόρεσαν να επισκεφθούν τα κατεστραμμένα χωριά τους για κάποιο χρονικό διάστημα και να μαζέψουν μερικά φυτά για να τα πάρουν μαζί τους.

Τι είδους δουλειά μπορούσαν να κάνουν για να ζήσουν; Θυμάμαι να περιμένω μαζί με τον πατέρα ή τη μητέρα μου για τη διανομή τροφίμων από την UNRWA, τα οποία όμως δεν ήταν ποτέ επαρκή.

Μερικές φορές παίρναμε μεταχειρισμένα ρούχα που διανέμονταν από την UNRWA, τον Ερυθρό Σταυρό ή άλλες φιλανθρωπικές οργανώσεις, οι οποίες έφεραν ξένες ομάδες να επισκεφθούν τον καταυλισμό και να μοιράσουν μικρά πακέτα τροφίμων ή ρούχων, που όμως δεν ήταν πάντα κατάλληλα για όλα τα μέλη μιας οικογένειας. Λόγω της έλλειψης πόρων ορισμένες οικογένειες έστελναν μερικά από τα παιδιά τους, αφού τελειώναν το σχολείο, το ινστιτούτο ή ακόμη και το πανεπιστήμιο, καθώς οι παλαιστινιακές οικογένειες δίνουν τεράστια σημασία στην εκπαίδευση, να προσπαθήσουν να ταξιδέψουν προς τις χώρες του Κόλπου ή αλλού για να εργαστούν, να εξασφαλίσουν ένα καλό εισόδημα και να στέλνουν χρήματα στις οικογένειές τους. Αυτό δεν ήταν πάντα εύκολο και οι δυσκολίες ήταν μεγάλες, αλλά κάποιιοι τα κατάφεραν και έφτιαξαν μια καλή ζωή. Άλλοι όμως αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το σχολείο και να εργαστούν κυρίως στην οικοδομή ή στη συγκομιδή φρούτων και λαχανικών στις καλλιέργειες της ισραηλινής πλευράς για να στηρίξουν τις οικογένειές τους. Το ίδιο έκανα κι εγώ τα καλοκαίρια ή στις σχολικές διακοπές.

Η κατοχή συνέχισε να επιδεινώνεται και οι προκλήσεις της ζωής να αυξάνονται. Ένα παράνομο τείχος επέκτασης και προσάρτησης χτίστηκε γύρω από τον καταυλισμό Aida στα ανατολικά και βόρεια, με έξι πύργους σκοπευτών και κάμερες επιτήρησης από τον ισραηλινό στρατό κατοχής μεταξύ 2002-2005. Το 2017 μια μελέτη που πραγματοποίησε το Berkeley Human Rights Center – Πανεπιστήμιο UC Berkeley κατέταξε τον καταυλισμό Aida ως την πε-

ριοχή με τη μεγαλύτερη έκθεση σε δακρυγόνα στον κόσμο (Benoit, 2018). Και τώρα, 77 χρόνια αργότερα, αυτή η τραγική Nakba συνεχίζεται. Η καταπίεση αυξάνεται με στόχο τα παιδιά και τους νέους, με γενοκτονία και πείνα του πληθυσμού της Γάζας, νέες απελάσεις και καταστροφή περιουσιών, συλλογικές τιμωρίες οικογενειών και περιοχών, περιορισμούς στην ελευθερία κινήσεων, λιγότερες δυνατότητες για εργασία και έλλειψη δημιουργίας εισοδήματος, το κλείσιμο γραφείων της UNRWA στην Ιερουσαλήμ και την απέλαση όλου του διεθνούς προσωπικού, καθώς και σχέδια επανακατοχής της Δυτικής Όχθης. Η δυστυχία αυξήθηκε, οι ορίζοντες για μια πιθανή λύση μπλοκαρίστηκαν και οι διεθνείς ενέργειες ήταν συμβολικές αντιδράσεις, που σβήστηκαν λίγο μετά, ενώ η τραγωδία συνεχίζει να χειροτερεύει.

Ενδιαφέροντα

Ως παιδί, μεγαλώνοντας ως πρόσφυγας στη δική μου χώρα, ήμουν γοητευμένος από την επιστήμη, μελετούσα τη χλωρίδα και τα ζώα και ονειρευόμουν να γίνω μεγάλος επιστήμονας. Παράλληλα, ξόδευα ό,τι χαρτζιλίκι είχα στα άλλα μου πάθη, τη ζωγραφική και τη φωτογραφία, αλλά επίσης αγαπούσα τη συγγραφή και την υποκριτική. Στον καταυλισμό Aida δεν υπήρχε πολύς χώρος για να ασκηθούμε ή να παίξουμε, οπότε συνήθως συμμετείχαμε σε παραστάσεις ή παρακολουθούσαμε άλλους να παρουσιάζουν τα σύντομα θεατρικά έργα τους στα χωράφια γύρω από τον καταυλισμό ή στην αίθουσα του νεανικού κέντρου Aida, που ιδρύθηκε το 1968 από την UNRWA. Κάποιες μέρες παίζαμε ποδόσφαιρο

στους ελαιώνες, ανάμεσα στα ελαιόδεντρα. Άλλες φορές, ειδικά μετά τη βροχή, κάποιοι από μας κολυπούσαμε σε μεγάλες λακούβες στο έδαφος, γεμάτες νερό και λάσπη. Παρά την κατοχή, η ζωή φαινόταν απλή τη δεκαετία του '70 και στις αρχές του '80. Όταν τα σχολεία διοργάνωναν εκδρομές στη Νεκρά Θάλασσα ή στη Μεσόγειο της Γιάφα, ήταν μια υπέροχη ευκαιρία να νιώσουμε το αλμυρό νερό και να κολυμπήσουμε, συνήθως χωριστά από τον ισραηλινό εβραϊκό πληθυσμό. Αυτή η ευκαιρία δεν υπάρχει πια μετά τη φαινομενική διαδικασία ειρήνευσης του Όσλο το 1993 για τους Παλαιστίνιους της Δυτικής Όχθης.

Ορισμένες θεατρικές ομάδες στην Παλαιστίνη επισκέπτονταν τα σοκάκια του καταυλισμού και άλλους χώρους ή ανοικτές περιοχές για να παρουσιάσουν παραστάσεις. Έτσι, όποτε ήταν δυνατόν, δεν έχανα καμία ευκαιρία να πάω να παρακολουθήσω. Οι θεατρικές ομάδες περιφέρονταν με τις παραστάσεις τους. Δεν υπήρχαν πραγματικοί χώροι εξοπλισμένοι ως επαγγελματικά θέατρα στον καταυλισμό Aida ή ακόμη και στη μεγαλύτερη πόλη της Βηθλεέμ. Ωστόσο μερικά σινεμά χρησιμοποιούνταν μερικές φορές ως χώροι παραστάσεων, καθώς και σχολεία και παιδικές χαρές.

Ήμουν ένας από τους τυχερούς μαθητές που έλαβαν υποτροφία για να συνεχίσουν τις σπουδές τους στη Γαλλία, αν και χρειάστηκε ένας χρόνος και επτά προσπάθειες (έξι απορρίψεις) για να πάρω την άδεια από τη στρατιωτική διοίκηση του Ισραήλ να φύγω από τη χώρα για να σπουδάσω. Ήταν μια απίστευτη ευκαιρία για μένα να ανακαλύψω τον εαυτό μου από τη μια πλευρά, να συνεχίσω τις ακαδημαϊκές μου σπουδές στη Βιολογία, αλλά και

να εμβαθύνω στην καλλιτεχνική μου πρακτική με τη ζωγραφική, τη φωτογραφία και, κυρίως, το θέατρο ως ηθοποιός και συν-συγγραφέας νέων παραστάσεων. Η μεγάλη επίδραση που είχαν οι τέχνες πάνω μου, ειδικά το θέατρο, με οδήγησε να σκεφτώ πώς θα μπορούσα να χρησιμοποιήσω αυτή τη δύναμη για να αφηγηθώ τη δική μου ιστορία ως γιος γονέων που επέζησαν της Nakba και να μιλήσω στους ανθρώπους για την Παλαιστίνη μου. Ήταν ένας απελευθερωτικός τρόπος έκφρασης και διοχέτευσης όλης της οργής και της απογοήτευσης, με έναν όμορφο, θετικό και δημιουργικό τρόπο, για να βρω ειρήνη μέσα μου και με οδήγησε στην ιδέα και τη φιλοσοφία μου της «Όμορφης Αντίστασης».

Όμορφη Αντίσταση: ιδέα και φιλοσοφία

Πιστεύω ότι κάθε πράξη αντίστασης κατά της κατοχής, της καταπίεσης, της αδικίας ή της δικτατορίας είναι μια όμορφη πράξη ανθρωπιάς. Όταν οι άνθρωποι αντιστέκονται, σημαίνει ότι απορρίπτουν την αδικία και την καταπίεση, γι' αυτό δημιουργήσα το 1998 την ιδέα και τη φιλοσοφία της «Όμορφης Αντίστασης» ενάντια στην ασχήμια της κατοχής και της βίας και της καταπίεσης που τη συνοδεύει. Η αντίδραση των ανθρώπων στην αδικία ποικίλλει ανάμεσα σε ένοπλη και μη ένοπλη αντίσταση, και οι δύο είναι νόμιμες για εκείνους που υποφέρουν από κατοχή ή καταπίεση. Κάποιοι άλλοι το αποδέχονται και παραδίδονται, αλλά πιστεύω ότι είναι φυσιολογικό να αντιστέκεσαι. Στα περισσότερα απελευθερωτικά κινήματα συνδυάζονταν η μη ένοπλη και η ένοπλη πάλη για την απελευθέρωση. Η Όμορφη Αντίσταση για μένα είναι ένας τρόπος να χρησιμοποιώ τις παραστατικές και εικαστικές τέχνες, τον πολιτισμό και την εκπαίδευση ως ειρηνικά και δημιουργικά μέσα για αυτοέκφραση, για να υπερασπιστώ την ανθρωπιά και την ταυτότητά μου ως άνθρωπος που αντιμετωπίζει την αποανθρωποποίηση και την εξάλειψη του λαού, του πολιτισμού και της κληρονομιάς μου από την παράνομη ισραηλινή κατοχή. Πρόκειται για την κατεύθυνση όλης της οργής και της απογοήτευσης σε έναν όμορφο και δημιουργικό δρόμο, ειδικά όταν εργάζομαι με παιδιά, για να τα βοηθήσω να αποκτήσουν εσωτερική ειρήνη και να τους δώσω δυνατότητες να μεγαλώσουν, να ζήσουν για τη χώρα τους και να οικοδομήσουν ένα καλύτερο μέλλον. Ωστόσο, δεν είναι ένα μαγικό ραβδί που θεραπεύει τα πάντα, ειδικά όταν η κατοχή και η καταπίεση συνεχίζονται ασταμάτητα.

Οι Παλαιστίνιοι έχουν τελειοποιήσει διάφορους τρόπους αντίστασης μέσα στην ιστορία. Ο καθηγητής Qumsiyeh (2011) ανέλυσε στο βιβλίο του περίπου 300 μεθόδους λαϊκής αντίστασης του παλαιστινιακού λαού κατά τη διάρκεια των τελευταίων 100 ετών, περιλαμβάνοντας μη βίαιες, πολιτιστικές,

περιβαλλοντικές, μέσα ενημέρωσης και πληροφωρίας, οικονομικές, διεθνή αλληλεγγύη και ένοπλες μορφές αντίστασης. Αν και η ένοπλη αντίσταση αναγνωρίζεται, παρουσιάζεται ιστορικά ως λιγότερο κυρίαρχη σε σχέση με τις μη ένοπλες πολιτικές μορφές. Ο Qumsiyeh τονίζει ότι η μη βίαιη και δημιουργική αντίσταση υπήρξε η πιο διαρκής και διαδεδομένη μορφή, αντίθετα με την κυρίαρχη εικόνα που προβάλλεται από τα μέσα ενημέρωσης. Ανέτρεξε από το 1920 την ιστορία της λαϊκής αντίστασης στην Παλαιστίνη, συμπεριλαμβάνοντας την άρνηση πληρωμής άδικων φόρων, τη φύτευση ελαιόδεντρων σε απειλούμενες εκτάσεις, τη διδασκαλία υπό απαγορεύσεις κυκλοφορίας, τη δημιουργία κεντημάτων που αφηγούνται ιστορικές διηγήσεις, την οργάνωση διεθνών περιοδειών αλληλεγγύης, τη δημοσίευση ποίησης, λογοτεχνίας και θεάτρου που αντιστέκεται στη λήθη, την ανάπτυξη τοπικών οικονομιών και συνεταιρισμών, την καταγραφή προφορικών ιστοριών στους καταυλισμούς προσφύγων, τη χρήση μουσικής, γκράφιτι και αφήγησης, τις απεργίες, την πολιτική ανυπακοή, το μποϊκοτάζ, τις διαδηλώσεις και τις πορείες, μεταξύ άλλων.

Πιστεύω ότι η αντίσταση δεν είναι απλώς μια αντίδραση ή μια στιγμιαία ενέργεια· είναι ένας τρόπος ζωής. Η αντίσταση μέσω του πολιτισμού, με τη διατήρηση και την υπεράσπιση της ταυτότητας, των δικαιωμάτων, της ανθρωπιάς, της ομορφιάς, της λαογραφίας και της αφήγησης, με την υπεράσπιση των ριζών στη γη της Παλαιστίνης και στην ιστορία της, με την υπεράσπιση της νομιμότητας και του δικαιώματος αντίστασης παραμένοντας στη γη, αντιστεκόμενοι στην εξόντωση, στον αναγκαστικό ξεριζωμό και στην εκδίωξη, πηγαίνοντας στη δουλειά, στο σχολείο ή στο πανεπιστήμιο. Αυτή η κουλτούρα της ζωής αναφέρεται ως Sumud (στα αραβικά: صمود, που σημαίνει σταθερότητα και θετική ανθεκτικότητα).¹ Είναι μια κουλτούρα που γιορτάζει την ποικιλία και τη διαφορετικότητα, μια κουλτούρα που διατηρεί την ένταξη και απορρίπτει τον αποκλεισμό, γιατί πιστεύω ότι κάθε κλειστή, μη συμπεριληπτική κουλτούρα είναι ρατσιστική και δεν μπορεί να συνυπάρξει με την κουλτούρα της Παλαιστίνης.

Το Sumud περιλαμβάνει και την εκπαίδευση, η οποία συνεχίζει να αποτελεί σημαντικό όπλο αντίστασης για τις παλαιστινιακές οικογένειες. Οι περισσότεροι Παλαιστίνιοι γονείς επιθυμούν τα παιδιά τους να λάβουν υψηλή μόρφωση και είναι υπερήφανοι για τις επιτυχίες και τα επιτεύγματα των απογόνων τους. Το να παραμένει κανείς στη γη του, να χτίζει όμορφα σπίτια, να φυτεύει δέντρα και να φροντίζει τη γη, καθώς και να συνεχίζει να αμφισβητεί τα οδοφράγματα και τους παράνομους εποικιστές, αποτελεί μαρτυρία μεγάλων πράξεων

αντίστασης και Sumud. Η απόλαυση μικρών στιγμών της ζωής, η ερωτική αγάπη, ο γάμος, τα παιδιά, ο εορτασμός ευτυχισμένων γεγονότων και η διατήρηση της μνήμης και των παραδόσεων ζωντανές παραμένουν βαθιές πράξεις μη ένοπλης αντίστασης και αναπόσπαστα μέρη του Sumud.

Όταν ίδρυσα το Alrowwad το 1998 μαζί με μερικούς φίλους, έπειτα από εθελοντική διδασκαλία θεάτρου στο πανεπιστήμιο, καθώς και στο σχολείο κοριτσιών της UNRWA στο στρατόπεδο προσφύγων Aida και σε άλλα μέρη μεταξύ 1994-1998, πίστευα στη δύναμη του θεάτρου και των τεχνών ως μέσου ενδυνάμωσης για την αυτοέκφραση, την ενίσχυση της ομαδικής δουλειάς και του πνεύματος συνεργασίας, καθώς και για την ανάπτυξη αυτοπεποίθησης και σεβασμού, αλλά και στη θεραπευτική του δύναμη για τα άτομα, ειδικά εκείνα που βιώνουν τραύμα από καταπίεση και κατοχή, ως μέσο για την οικοδόμηση εσωτερικής ειρήνης, ώστε να γίνουν οικοδόμοι ειρήνης στην κοινότητά τους, στη χώρα τους και στον κόσμο. Το θεμελιώδες έργο του Boal Θέατρο των Καταπιεσμένων πλαισιώνει το θέατρο ως εργαλείο για τους καταπιεσμένους να εξασκηθούν στην απελευθέρωση. Ο Oomen εξηγεί ότι «το Θέατρο των Καταπιεσμένων είναι μια ανερχόμενη μορφή ακτιβισμού, που οι πρόσφυγες, οι άστεγοι, οι ομάδες μειονοτήτων και άλλοι πληθυσμοί χρησιμοποιούν για να αντιμετωπίσουν ζητήματα καταπίεσης τα οποία μπορεί να προκαλέσουν φτώχεια» (Oomen, 2020). Μια μελέτη περίπτωσης από τη Δυτική Βεγγάλη, στην Ινδία, δείχνει πώς οι γυναίκες χρησιμοποίησαν το θέατρο για να αντιμετωπίσουν την έμφυλη βία και την κοινωνική αδικία (Mills, 2009). Παρόλο που δεν είμαι ειδικός στο forum theatre, πιστεύω ότι η θεραπευτική δύναμη επιτυγχάνεται επίσης μέσω διάφορων μορφών παραστατικών και εικαστικών τεχνών σε διαφορετικά επίπεδα.

Ήμουν πρωτοπόρος αυτής της φιλοσοφίας της Όμορφης Αντίστασης για να γιορτάσω αυτή την κουλτούρα ζωής και αντίστασης στην καταπίεση

που ριζώνει στην εμπειρία των Παλαιστινίων και να επαναπροσδιορίσω την αντίσταση όχι ως βία ή αντίδραση, αλλά ως δημιουργική, ζωοποιό έκφραση (Abusrouf & Al-Yamani, 2021). Η εστίασή μου, ξεκινώντας από τα παιδιά και τους νέους, ήταν να εμπνεύσω ελπίδα, να προωθήσω τη ζωή και να προσφέρω θετικά, ειρηνικά και δημιουργικά μέσα έκφρασης μέσω των παραστατικών και εικαστικών τεχνών, του πολιτισμού και της εκπαίδευσης. Ήταν θέμα δημιουργίας ενός ασφαλούς χώρου έκφρασης, για να πουν όσα θέλουν, τις ιστορίες τους, τα όνειρα και τις ελπίδες τους, τους φόβους και τις ανησυχίες τους, τον θυμό και τις απογοητεύσεις τους, τις φιλοδοξίες και τα συναισθήματά τους... Να βρουν έναν τρόπο να οικοδομήσουν την εσωτερική τους ειρήνη μέσω της δημιουργικότητάς τους. Η δουλειά μου δεν αφορά την καλλιτεχνική θεραπεία ή τη δραματοθεραπεία. Πρόκειται για μια δημιουργική προσέγγιση που θεραπεύει.

Η αρχική μου ιδέα ήταν να εκπαιδεύσω επαγγελματικά μια ομάδα παιδιών στο προσφυγικό καταυλισμό Aida ως ηθοποιούς και να δημιουργήσω μια θεατρική ομάδα, ώστε να γίνουν η φωνή των παιδιών και της γενιάς τους, να αποτελέσουν πρότυπα για άλλα παιδιά. Ωστόσο, δεν μπορούσα να αγνοήσω εκείνους που δεν ενδιαφέρονταν για το θέατρο. Δεν ήθελα να παραμείνουν στους δρόμους και να καταλήξουν ένας αριθμός στη λίστα των παιδιών που σκοτώθηκαν από την κατοχή ή έμειναν ανάπηροι για το υπόλοιπο της ζωής τους ή είναι άλλος ένας αριθμός στις ισραηλινές φυλακές. Ήθελα να υπάρχει ένας συμπεριληπτικός χώρος με ολιστική προσέγγιση. Το θέατρο παρέμεινε μια σταθερή δραστηριότητα στο Alrowwad, αλλά δημιουργήθηκαν κι άλλες δυνατότητες, δίνοντας χώρο σε όλους όσοι ήθελαν κάτι διαφορετικό από το θέατρο για να εκφραστούν και να βρουν την εσωτερική τους ειρήνη. Αυτός είναι ο λόγος που επεκτάθηκαν τα προγράμματα του Alrowwad και σε άλλες

μορφές θεατρικής και εικαστικής τέχνης, όπως ο παλαιστινιακός παραδοσιακός χορός (Dabka), το τραγούδι, η μουσική, η ζωγραφική, η φωτογραφία, το βίντεο, ο αθλητισμός, η τεχνολογία, επεκτείνοντας παράλληλα τους δικαιούχους, ώστε να περιλαμβάνονται νέοι και ενήλικες, εστιάζοντας επίσης στους γονείς, ιδιαίτερα στις γυναίκες και τις μητέρες, καθώς πιστεύω ότι οι γυναίκες είναι ο κύριος παράγοντας αλλαγής του κόσμου.

Όταν υπήρχαν εισβολές ή απαγορεύσεις κυκλοφορίας από τον ισραηλινό στρατό κατοχής στον καταυλισμό Aida κατά τη διάρκεια της δεύτερης intifada, το Alrowwad μετατράπηκε σε κέντρο άμεσης αντίδρασης. Δεν μπορούσαμε να λέμε στον εαυτό μας «είμαστε ένα θέατρο ή πολιτιστικό κέντρο, οπότε δεν μπορούμε να παρέμβουμε ή να αγνοήσουμε όσα συμβαίνουν γύρω μας», στην κοινότητά μας και ακόμη πέρα από αυτή. Τα περισσότερα παιδιά θεωρούσαν το Alrowwad δεύτερο σπίτι τους.

Γιατί θέατρο; Γιατί τέχνες;

Επιστρέφοντας στην Παλαιστίνη το 1994, μετά την ολοκλήρωση των εννιάχρονων σπουδών μου στη Γαλλία και συζητώντας με τα παιδιά για τις ελπίδες, τα όνειρα και το τι θέλουν να γίνουν αργότερα στη ζωή τους, συνειδητοποίησα τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε. Κάποια παιδιά ήθελαν να γίνουν γιατροί, μηχανικοί, δάσκαλοι, νοσοκόμοι, δημοσιογράφοι, δικηγόροι, πιλότοι κ.ά., αλλά 3 παιδιά από περίπου 30 που συμμετείχαν στις συζητήσεις, ηλικίας μόλις 8, 10 και 13 ετών, απάντησαν:

- Θέλω να πεθάνω.
- Γιατί θέλεις να πεθάνεις;
- Επειδή κανείς δεν νοιάζεται για μας. Όταν ο στρατός κατοχής μπαίνει στον καταυλισμό, κανείς δεν μας προστατεύει. Κανείς δεν αναγκάζει τον στρατό κατοχής να πληρώσει για τα εγκλήματα του. Κανείς δεν τους σταματά.

Όταν κάτι τέτοιο προέρχεται από ένα παιδί, σημαίνει ότι υπάρχει μια τεράστια αποτυχία να εμπνεύσουμε ελπίδα ακόμη και σε ένα παιδί. Οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί, οι πολιτικοί, οι ηγέτες... και ολόκληρη η κοινότητα δεν κατάφεραν να δώσουν ούτε μία σπίθα ελπίδας σε τόσο δύσκολες καταστάσεις. Έτσι το ερώτημα για μένα ήταν πώς να εμπνεύσω ελπίδα, πώς να δώσω δυνατότητες σε αυτά τα παιδιά να σκεφτούν να ζήσουν, να μεγαλώσουν και να πραγματοποιήσουν τα όνειρα και τις ελπίδες τους, κατανοώντας ότι είναι σημαντικά και ότι μπορούν να κάνουν τη διαφορά για τον εαυτό τους και τον κόσμο στον οποίο ζουν.

Ξεκίνησα με το θέατρο, γιατί πιστεύω στην επιρροή του, στη μαγεία του, στην έμπνευση και τη

δύναμή του να προσφέρει ένα ασφαλές περιβάλλον και έναν ευρύ ορίζοντα στα παιδιά και στους νέους να εκφραστούν, να φωνάξουν δυνατά, αν θέλουν, να εκφράσουν ό,τι επιθυμούν και να κάνουν τα όνειρά τους πραγματικότητα πάνω στη σκηνή· να τολμήσουν να πουν σε άλλους πάνω στη σκηνή ό,τι δεν μπορούν να πουν στην πραγματική ζωή, να ενδυναμωθούν για να αφηγηθούν τη δική τους εκδοχή των προσωπικών τους ιστοριών και της ιστορίας.

Η πρώτη παράσταση ήταν για τις δικές τους ιστορίες, ελπίδες και όνειρα, αναστοχασμοί για τη ζωή τους και την τραγική ιστορία των οικογενειών, των χωριών και των πόλεων απ' όπου προέρχονταν και για τη ζωή τους σε έναν προσφυγικό καταυλισμό. Η παράσταση ξεκινούσε με τη Διακήρυξη Balfour το 1917, που υποσχόταν μια εστία για τους Εβραίους στην Παλαιστίνη. Μια γη που οι Βρετανοί δεν κατείχαν για ξένους που εκδιώχθηκαν από την Ευρώπη και άλλες χώρες, χωρίς καν να συμβουλευτούν τους Παλαιστίνιους και πριν ακόμα κυβερνήσουν την Παλαιστίνη.

Η παράσταση συνεχίζει παρουσιάζοντας τα αποτελέσματα αυτής της υπόσχεσης που οδήγησαν στη Nakba και οι πρόσφυγες αφηγούνται τι συνέβη στα χωριά τους και σε ποιον προσφυγικό καταυλισμό κατέληξαν, τη δυστυχία στους δρόμους της εξορίας και τις σφαγές που διέπραξαν οι σιωνιστικές ομάδες, καταλήγοντας στην εξόντωση του 70% των Παλαιστίνιων και στη ζωή στους προσφυγικούς καταυλισμούς σε ενοικιασμένη γη. Η παράσταση αναφέρεται στη ζωή υπό κατοχή και στους ελέγχους στα σημεία ελέγχου, στην ανάλυση της κάλυψης από τα μέσα ενημέρωσης για την Παλαιστίνη και ολοκληρώνεται με αναστοχασμό για τη φερόμενη διαδικασία ειρήνης, η οποία τεμαχίζει την ειρήνη σε κομμάτια που δεν έχουν συναντηθεί μέχρι σήμερα. Με αυτή την πρώτη παράσταση, *Είμαστε τα παιδιά του καταυλισμού*, για πρώτη φορά στη ζωή τους τα παιδιά βγήκαν από τη Βηθλεέμ, από την Παλαιστίνη, περνώντας μέσω Ιορδανίας για μια διεθνή περιοδεία στη Σουηδία και τη Δανία, ανοίγοντας τον δρόμο στον ανοιχτό κόσμο.

Καθώς επιστρέψαμε, τα παιδιά μετέφεραν τις ιστορίες τους σε άλλα παιδιά, μιλώντας για όσα είδαν, για τους χώρους πρασίνου, το τρεχούμενο νερό, τα ποτάμια και τις λίμνες, για την καλοσύνη των ανθρώπων που συνάντησαν, τη φιλοξενία τους, σχολιάζοντας και τις διαφορές στο φαγητό... μια σπουδαία εμπειρία για να χτίσουμε πάνω της τα επόμενα χρόνια.

Μετά την επιστροφή μας από την περιοδεία θεάτρου στη Σουηδία και τη Δανία, στις 21 Αυγούστου 2000, κάναμε μια πληρωμένη κράτηση για παρουσίαση της παράστασής μας στο Παλαιστινιακό Εθνικό Θέατρο Al-Hakawati, στην Ιερουσαλήμ. Η

παράσταση είχε προγραμματιστεί για τις 30 Σεπτεμβρίου 2000. Στις 28 Σεπτεμβρίου, ο Αριέλ Σαρόν, ηγέτης του δεξιού κόμματος Λικούντ, εισέβαλε στο τζαμί Al-Aqsa πυροδοτώντας μεγάλες διαδηλώσεις, που οδήγησαν στη δεύτερη Intifada.

Με την ομάδα θεάτρου πήγαμε το πρωί της Παρασκευής 29 Σεπτεμβρίου στην Ιερουσαλήμ για πρόβα για την παράσταση της επόμενης μέρας. Τα πράγματα φαίνονταν ήρεμα. Πήγα στην προσευχή του μεσημεριού και όταν τελείωσε, ξαφνικά ξεκίνησε μια μεγάλη διαδήλωση και οι Ισραηλινοί στρατιώτες κατέλαβαν τον χώρο με δακρυγόνα και ζωντανά πυρά. Είδα τραυματίες και μάρτυρες να πέφτουν γύρω μου και να μεταφέρονται από άλλους για ιατρική βοήθεια. Δεν ξέρω ποιο θαύμα έγινε και κατάφερα να φύγω τρέχοντας προς το θέατρο για να απομακρύνω τα παιδιά πίσω στη Βηθλεέμ. Οι δρόμοι άρχισαν να κλείνουν και οι έλεγχοι να εγκαθίστανται και από θαύμα φτάσαμε στον καταυλισμό Aida. Αυτή ήταν η τελευταία φορά που αυτά τα παιδιά είδαν την Ιερουσαλήμ. Τα νέα ανέφεραν ότι εκείνη τη μέρα σκοτώθηκαν 7 Παλαιστίνιοι και περίπου 300 τραυματίστηκαν. Η παράσταση στην Ιερουσαλήμ δεν έγινε ποτέ.

Με την έκρηξη της δεύτερης Intifada, ήταν σημαντικό να σωθούν ζωές και να εμπνευστούν τα παιδιά για ειρηνικούς τρόπους αυτοέκφρασης, καθώς και να ανταποκριθούμε στις ανάγκες των παιδιών, της νεολαίας και της κοινότητας. Εισαγάγαμε ένα υποστηρικτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, εκπαίδευση στους υπολογιστές, βιβλιοθήκη και πολλές άλλες δραστηριότητες θεατρικών και εικαστικών τεχνών, καθώς και επαγγελματική εκπαίδευση που περιλάμβανε νέους και γυναίκες.

Τα προγράμματά μας επεκτάθηκαν για να δουλέψουν με νηπιαγωγεία και σχολεία, παρέχοντας σε κάθε παιδί την ευκαιρία να έχει έναν ασφαλή χώρο για έκφραση και, ελπίζουμε, θεραπεία από το τραύμα. Αργότερα συνεχίσαμε με άλλα προγράμματα, όπως επαγγελματική εκπαίδευση σε ηγεσία, ανθρωπινά δικαιώματα, δικαιώματα των Παλαιστίνιων

προσφύγων και δικαίωμα επιστροφής, προφορική ιστορία, ξυλουργική, ραπτική, κέντημα, μαγειρική, μάρκετινγκ, δεξιότητες υπολογιστών, δεξιότητες ζωής, εκπαίδευση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αθλητισμό, γιόγκα και πολλά άλλα. Οι τοπικοί και διεθνείς εθελοντές ήταν ευπρόσδεκτοι να προτείνουν και να εκπαιδεύσουν σε οποιονδήποτε τομέα ενδιέφερε την κοινότητα. Κάθε δυνατότητα ήταν ανοιχτή.

Κατά τη διάρκεια απαγορεύσεων κυκλοφορίας και εισβολών από τον στρατό κατοχής, το Alrowwad μετατράπηκε σε έκτακτη ιατρική κλινική, καθώς μέχρι το 2021 δεν υπήρχε ιατρική κλινική στον καταυλισμό προσφύγων Aida και σε κέντρο διανομής τροφίμων ανάλογα με τη διαθεσιμότητα και τις δωρεές. Κατά τη διάρκεια των 43 ημερών της εισβολής από τις 30 Μαρτίου έως τις 12 Μαΐου 2002, το Alrowwad λειτουργούσε 24 ώρες την ημέρα, για να ανταποκριθεί στις ανάγκες και να στηρίξει την κοινότητα.

Κινητή «Όμορφη Αντίσταση»

Το Alrowwad επέκτεινε τα προγράμματα και τις δραστηριότητές του για να φτάσουν πέρα από τον καταυλισμό Aida, σε διάφορες πόλεις, χωριά και προσφυγικούς καταυλισμούς σε όλη τη Δυτική Όχθη. Από τη μια, το πρόγραμμα στόχευε να συνδεθεί με άλλες παλαιστινιακές κοινότητες, να εκπαιδεύσει

εκπαιδευτές και να χτίσει γέφυρες μεταξύ μας ως Παλαιστίνιους. Από την άλλη, ήταν επίσης μια πράξη αντίστασης κατά του διαχωρισμού που μας επιβάλλεται ως Παλαιστίνιους από το σύστημα απαρτχάιντ της κατοχής.

Με ένα μίνι λεωφορείο, η ομάδα του Alrowwad εκτελούσε δραστηριότητες και εκπαιδευτικά εργαστήρια σε νηπιαγωγεία, σχολεία, κοινοτικά κέντρα, υπαίθριους χώρους και όπου αλλού ήταν δυνατόν. Προτείναμε δραστηριότητες που περιελάμβαναν θεατρικές και χορευτικές παραστάσεις και εκπαιδευτικά εργαστήρια, κλόουν και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, καμπάνιες ευαισθητοποίησης για διάφορα θέματα.

Το «play-bus» μας με εκπαιδευτικά και διασκεδαστικά παιχνίδια, σχεδιασμένα και κατασκευασμένα από την ομάδα του Alrowwad, παρείχε έναν ασφαλή χώρο για παιχνίδι και μάθηση, κάνοντας τη μάθηση διασκεδαστική και όχι μόνο την εξέταση παιδιών ως κουτιά για απομνημόνευση πληροφοριών, χωρίς να τους δίνει τα εργαλεία να αναλύουν, να προβληματίζονται και να αμφισβητούν. Το κινητό σινεμά περιόδευε και προβάλλονταν ταινίες για παιδιά και κοινότητες σε διαφορετικές περιοχές της Δυτικής Όχθης, δίνοντας χρόνο για ανταλλαγή εμπειριών και συζήτηση σχετικά με τις επιτυχίες και τις προκλήσεις στις κοινότητες. Το Mobile Beautiful Resistance ήταν ο τρόπος μας να αμφισβητήσουμε την ασχήμια των πολιτικών απαρτχάιντ και του καταναγκαστικού διαχωρισμού και κατακερματισμού των παλαιστινιακών κοινοτήτων από όλα τα παράνομα σημεία ελέγχου, φράγματα, παράνομες αποικίες και παράνομο τείχος επέκτασης και προσάρτησης.

Παραστάσεις και περιοδείες

Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών μου στη Γαλλία και την επιστροφή μου στην Παλαιστίνη το 1994, εργάστηκα στον τομέα της επιστήμης μου, ενώ συνέχισα εθελοντικά να διδάσκω θέατρο, εκπαιδεύοντας μαθητές στο σχολείο θηλέων του καταυλισμού Aida και στο Πανεπιστήμιο της Βηθλεέμ, όπου δίδασκα και διεξήγαγα έρευνα. Το 1996 ένας συνάδελφος από το Τμήμα Αγγλικών του Πανεπιστημίου της Βηθλεέμ με προσκάλεσε να εκπαιδεύσω μια ομάδα φοιτητών και να βοηθήσω στη δημιουργία μιας θεατρικής παράστασης. Προσάρμοσα ένα παλαιστινιακό λαϊκό παραμύθι, *Το ορφανό και η αγελάδα του Προφήτη*, το οποίο είχε μια ιστορία παρόμοια με τη Σταχτοπούτα, καταλήγοντας στη συγχώρεση της ορφανής κόρης προς τη μητριά και την ετεροθαλή αδελφή της για τη σκληρότητά τους. Στη συνέχεια, δημιουργήθηκαν, προσαρμόστηκαν και παρουσιάστηκαν και άλλες παραστάσεις από μαθητές και συγγραφείς, όπως: *Όταν οι γέροι κλαίνε,*

προσαρμοσμένο από άρθρο εφημερίδας σχετικά με Εβραίους εποίκους που ξερίζωναν ελαιόδεντρα και έκαναν επιθέσεις σε παλαιστινίους χωρικούς στο Κίφελ Χάρες· *Μένουμε ζωντανοί*, ένα μιούζικαλ που συνδύαζε τραγούδια των Bee Gees, σκηνές από το *Our Town* του Thornton Wilder και έναν μονολόγο που έγραψα εγώ· *Κάθε άνθρωπος*, που παρουσιάστηκε στο Παρεκκλήσι του Πανεπιστημίου της Βηθλεέμ, στην οποία βοήθησα στις πρόβες και στα κοστουμια. Γύρω στο 1998, την ίδια χρονιά που ίδρυσα τον οργανισμό Alrowwad, οι θεατρικές δραστηριότητες εντάχθηκαν στο Τμήμα Εκπαίδευσης. Αυτή η αλλαγή μάς επέτρεψε να ενσωματώσουμε το Θέατρο στην Εκπαίδευση και την Αφήγηση Ιστοριών, παράλληλα με τη δημιουργία και την προσαρμογή παραστάσεων για τους μαθητές, προωθώντας τη δημιουργικότητα, την αυτοέκφραση και μια βαθύτερη κατανόηση της παλαιστινιακής κουλτούρας και ταυτότητας.

Όσον αφορά τον οργανισμό Alrowwad, ξεκινήσαμε με την παράσταση *Είμαστε τα παιδιά του καταυλισμού*, η οποία γράφτηκε με βάση τις συζητήσεις μας με τα παιδιά. Με αυτή την παράσταση περιοδεύσαμε στη Σουηδία, στη Δανία και μερικά χρόνια αργότερα στη Γαλλία, στο Βέλγιο, στην Αυστρία, στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε άλλες χώρες. Στη συνέχεια, αρχίσαμε να συζητάμε για νέες δημιουργίες. Αναρωτιόμασταν ποια θέματα μπορούσαμε να θίξουμε, τι είναι σημαντικό να αντικατοπτρίσουμε και να προκαλέσουμε στο κοινό, ποιες είναι οι προτεραιότητες για συζήτηση. Η διαδικασία αυτή δεν αφορούσε μόνο την καλλιτεχνική δημιουργία, αλλά και την ανάγκη να αναδειχτούν οι εμπειρίες, οι φόβοι, οι ελπίδες και οι ιστορίες των παιδιών και της κοινότητας, δίνοντάς τους φωνή και τη δυνατότητα να εκφράσουν την πραγματικότητά τους μέσα από το θέατρο και τις τέχνες.

Στην επέτειο της σφαγής στη Σάμπρα και Σατίλα το 1982, διάβασα όλες τις μαρτυρίες και τις εκθέσεις και τις μετέτρεψα σε θεατρικό έργο με τίτλο *Η Δίκη*, στο οποίο παρουσιαζόταν ενώπιον δικαστηρίου ο Άριελ Σαρόν, που είχε επιβλέψει τη σφαγή. Η παράσταση πραγματοποιήθηκε περίπου 20 χρόνια αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 2001, μετά τη μεγάλη εισβολή και τον αποκλεισμό στη Δυτική Όχθη, μεταξύ Μαρτίου και Μαΐου 2002.

Συνεχίσαμε την συζήτηση με τα παιδιά. Συζητήσαμε θέματα δικαιοσύνης/αδικίας, στερεοτύπων, προκαταλήψεων και παρανοήσεων. Πώς μπορούμε να μιλήσουμε γι' αυτά; Πώς μπορούμε να τα παρουσιάσουμε στη σκηνή με τρόπο καλλιτεχνικό αλλά εύκολο να κατανοηθεί από το κοινό και τα παιδιά; Η χρήση λαϊκών παραμυθιών, που είναι γνωστά διεθνώς και τοπικά, ήταν ένας τρόπος για να εισαγάγουμε το θέμα, αλλά δίνοντας μια νέα αντίληψη για την κοινά αποδεκτή ιδέα, με τρόπο που αντιτίθεται

στις κοινά αποδεκτές αντιλήψεις, συνδέοντας τις ιστορίες μεταξύ τους για να κάνουμε την ιδέα πιθανώς πιο περίπλοκη ή πιθανώς πιο εύκολη στην κατανόηση.

Ενώ εργαζόμουν στο Πανεπιστήμιο της Βηθλεέμ και συνεργαζόμουν με τη Σχολή Εκπαίδευσης, μου ζητήθηκε να μεταφράσω και να διασκευάσω ένα θεατρικό έργο του Douglas Love με τίτλο *Blame it on the Wolf* (*Κατηγορήστε τον λύκο*), προσαρμόζοντάς το στο παλαιστινιακό αραβικό πλαίσιο. Αυτή η παραγωγή ήταν αρχικά μια συνεργασία με τον Dr Thomas Hood, τη Dr Jacqueline Sfeir και την Dr Hala Alyamani, οι οποίοι εργάζονταν με φοιτητές της Σχολής Εκπαίδευσης και οδήγησε σε μια παράσταση στη Σχολή. Στη συνέχεια, κάναμε μια νέα προσαρμογή αυτού του θεατρικού έργου στο Alrowwad και έτσι το 2007 η νέα μας παραγωγή πραγματοποιήσε διεθνή περιοδεία το 2008 και το 2009 στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ αντίστοιχα.

Το έργο συνέδεε τις ιστορίες της Κοκκινোসκουφίτσας, του Χάνσελ και της Γκρέτελ (Χαμπίμπ και Νάντα στη λογοτεχνία μας) με την ιστορία του Λύκου και των τριών μικρών κασικιών/γουρουνιών. Η Κοκκινোসκουφίτσα παραπονέθηκε στον αρχηγό του χωριού και κατηγορήσε τον λύκο ότι έφαγε τη γιαγιά της. Ο αρχηγός όρισε μια επιτροπή από μια ηλικιωμένη έμπειρη γυναίκα, έναν τεμπέλη αγρότη και ένα νεαρό κορίτσι. Ο αρχηγός διατάζει τους φρουρούς να πιάσουν τον λύκο και να φέρουν όσους είχαν ιστορίες με τον λύκο. Ο λύκος διαμαρτύρεται ότι δεν έφαγε τη γιαγιά. Φέρνουν μάρτυρες. Τα τρία κασικιάκια/γουρουνάκια έχουν αντιφατικές ιστορίες. Δεν ήταν σίγουρα αν άκουσαν τον λύκο να φωνάζει «Άνοιξε την πόρτα, είμαι τόσο πεινασμένος, που θα φάω τα πάντα» ή «Θα σε φάω». Ο Χαμπίμπ και η Νάντα μαρτυρούν ότι ο λύκος τούς έσωσε από τη μάγισσα. Για να εκδικηθεί, η μάγισσα μεταμφιέζεται σε λύκο και κοιμάται στο κρεβάτι της γιαγιάς, που τυχαίνει να είναι η αδελφή της. Η μάγισσα στέλνει την αδελφή της, τη γιαγιά, διακοπές στην Ιεριχώ, για να απολαύσει το ζεστό κλίμα και το

κολύμπι στη Νεκρά Θάλασσα, ώστε να έχει το σπίτι για τον εαυτό της και να κάνει τη μικρή Κόκκινη να πιστέψει ότι ο λύκος έφαγε τη γιαγιά της.

Η επιτροπή είναι διχασμένη μεταξύ των δύο μεγαλύτερων μελών, τα οποία πιστεύουν ότι ο λύκος είναι κακός από τη φύση του και ότι έφαγε τη γιαγιά, ακόμη κι αν αυτός το αρνείται. Η νεότερη κοπέλα προτείνει να καλέσουν τον λύκο και να ακούσουν τι έχει να πει. Κατά τη διάρκεια της δίκης, η γιαγιά φτάνει ζωντανή και αγκαλιάζει τη μάγισσα, την αδελφή της, για να την ευχαριστήσει για τις διακοπές που της πρόσφερε, κάτι που εξόργισε πολύ τη μάγισσα, επειδή ο δικαστής-αρχηγός του χωριού ήταν έτοιμος να εκδώσει καταδικαστική απόφαση για τον λύκο. Ακόμη και μετά την άφιξη της γιαγιάς, τα δύο μεγαλύτερα μέλη της επιτροπής συνέχισαν να λένε «Ακόμη κι αν ο λύκος δεν έφαγε αυτή τη γιαγιά, σίγουρα έχει φάει τη γιαγιά κάποιου άλλου». Ακολούθησαν συζητήσεις με το κοινό και οι απόψεις τους για τα στερεότυπα. Τι προκαταλήψεις έχουν για τους άλλους; Και αν είναι δυνατόν να γενικεύουμε ή αν απλώς οι άνθρωποι είναι άνθρωποι και υπάρχουν καλοί και κακοί, ανεξάρτητα από τη χώρα, τον πολιτισμό ή την εθνικότητα κτλ.

Άλλες παραγωγές αφορούσαν θέματα υγείας, όπως τα ναρκωτικά ή το κάπνισμα, τα δικαιώματα των παιδιών, τα θέματα φύλου, την εκπαίδευση και τον τρόπο με τον οποίο η εκπαίδευση μπορεί να γίνει πιο διασκεδαστική και να επικεντρώνεται στα παιδιά, αντί να βασίζεται στην υπαγόρευση και την απομνημόνευση, σαν να είναι ρομπότ τα παιδιά, που πρέπει να απομνημονεύουν τα πάντα χωρίς να γνωρίζουν σε ποιον να κάνουν μια ερώτηση.

Το *Handala* ήταν μια διασκευή που έκανα από τα κινούμενα σχέδια του Naji Al-Ali, του πιο διάσημου Αραβοπαλαιστίνιου καρτουνίστα, ο οποίος δολοφονήθηκε στο Λονδίνο το 1987. Ο Χαντάλα είναι ένα παιδί που πήρε το όνομά του από το Χαντάλ حنظل (κολοκυθιά), λόγω της πικρίας που ένιωθε ως πρόσφυγας μετά την κατάληψη της χώρας του. Είναι ένα παιδί πρόσφυγας, 10 ετών, όπως ήταν και ο καλλιτέχνης όταν ξεριζώθηκε από το χωριό του Αλσατζαρά το 1948. Δεν θα μεγαλώσει μέχρι να επιστρέψει στο χωριό του. Γυρίζει την πλάτη του στο κοινό/στους αναγνώστες και δεν θα δείξει πια το πρόσωπό του μέχρι να επιστρέψει στο χωριό του. Είναι ξυπόλυτος, καθώς το παιδί αυτό έγινε πρόσφυγας και φτωχός. Σταυρώνει τα χέρια του πίσω από την πλάτη του, ώστε να μη δώσει το χέρι σε όσους κάνουν συμβιβασμούς για τα δικαιώματα των Παλαιστίνιων προσφύγων. Τα μαλλιά του είναι ανακατεμένα και μοιάζει σαν σκαντζόχοιρος, για να υπερασπιστεί τον εαυτό του και τον αγώνα του.

Ο συμβολισμός αυτού του χαρακτήρα, καθώς και των άλλων χαρακτήρων που εμφανίζονται σε χιλιάδες καρτούν του καλλιτέχνη με κάποιους

διαλόγους, το έκαναν μια ισχυρή προσαρμογή της φιλοσοφίας και του έργου του καλλιτέχνη, καθώς και της δύναμης της τέχνης ως πράξης αντίστασης, αλλά και μια αντανάκλαση της Όμορφης Αντίστασής μας. Η παρουσία αυτών των χαρακτήρων στη σκηνή έριξε φως και απέδωσε έναν όμορφο φόρο τιμής στο εξαιρετικά συγκινητικό, οραματικό έργο του Νάτζι Αλ-Αλί, καθώς και στην πραγματικότητα που εξακολουθεί να επικρατεί, σαν να μην έχει αλλάξει τίποτα, με τη συνεχιζόμενη Nakba των Παλαιστίνιων να βρίσκεται στα χειρότερα σενάρια, ακόμη και περίπου τέσσερις δεκαετίες μετά τη δολοφονία του.

Οι συνεργασίες και οι συμπαραγωγές με διεθνείς ομάδες και οι διεθνείς περιοδείες με παραστάσεις έκαναν τους νέους μας να ωριμάσουν και να συνειδητοποιήσουν τη σημασία των τεχνών γενικά και του θεάτρου ειδικότερα, τη σημασία κάθε ατόμου ως φορέα αλλαγής, ως ατόμου που ασκεί επιρροή, αναγνωρίζοντας ότι οι άνθρωποι μπορούν να κατανοήσουν την ιδέα και αυτό που κρύβεται πίσω από το έργο με έναν τρόπο ο οποίος σέβεται τη νοημοσύνη του κοινού, με πολύ πιο εύκολο τρόπο από ό,τι οι περισσότερες ομιλίες πολιτικών ή ομιλητών, που επαναλαμβάνουν κυρίως τα ίδια και τα ίδια.

Οι θεατές και οι ηθοποιοί στη σκηνή είναι ισότιμοι από άποψη ανθρωπιάς. Στο ανοιχτόμυαλο κοινό μπορεί να αρέσει ή να μην αρέσει μια παράσταση, ανεξάρτητα από τη χώρα, την εθνικότητα ή τις πεποιθήσεις των ερμηνευτών. Έτσι, από αυτή την άποψη, τα στερεότυπα εξαφανίζονται και αυτό που μοιράζεται είναι η καθαρή ανθρωπιά.

Όμορφη Αντίσταση – Εργαστήρια

Προκειμένου να κατανοήσουν οι συμμετέχοντες την έννοια της οικοδόμησης της ειρήνης μέσα τους και να συνειδητοποιήσουν τη σημασία της δυνατότητας έκφρασης και της θεραπευτικής δύναμης της δημιουργικότητας, σχεδίασα εργαστήρια για διαφορετικούς συμμετέχοντες, όπως παιδιά, νέους, γυναίκες, άντρες, εκπαιδευτικούς, καλλιτέχνες, γονείς, κοινωνικούς λειτουργούς, μεικτές ομάδες κ.ά. Το εργαστήριο είναι ένας τρόπος για να κάνουν οι συμμετέχοντες μια ανακάλυψη: να σκάψουν βαθιά μέσα τους και να ανοιχτούν όσον αφορά τη σχέση τους με τον εαυτό τους και τους γύρω τους, τις δυνατότητές τους, τα όριά τους, τα εσωτερικά ή εξωτερικά εμπόδια και τους φραγμούς που τους εμποδίζουν να είναι απολύτως ειλικρινείς με τον εαυτό τους και την ελεύθερη έκφρασή τους.

Φροντίζουμε οι συμμετέχοντες να βρίσκονται σε ένα ασφαλές και αξιόπιστο περιβάλλον: τους δόθηκε η ελευθερία να απαντήσουν ή να μην απαντήσουν σε ορισμένες ερωτήσεις ή καταστάσεις και να επιλέξουν να εκφράσουν τις απαντήσεις τους με όποιο τρόπο επιθυμούν. Δουλεύοντας ως άτομα,

αλλά και μερικές φορές ως μικρές ομάδες ή ως μία ενιαία ομάδα, επιλέγουν τον τρόπο με τον οποίο θα παρουσιάσουν την ατομική ή τη συλλογική εργασία τους. Ελάχιστες φορές υπήρξαν άτομα που παρέμειναν απομονωμένα. Τα εργαστήρια ήταν γι' αυτούς ένας θαυμάσιος τρόπος αυτοέκφρασης, ανακάλυψης, συνειδητοποίησης και θεραπείας.

Αντίκτυπος

Με βάση την τεσσαρακονταετή άμεση ενασχόλησή μου με την προσωπική εμπειρία και το έργο που έχω πραγματοποιήσει με παιδιά, νέους και ενήλικες, ιδίως σε συνθήκες εκτοπισμού, τραύματος και πολιτισμικής ανθεκτικότητας, μπορώ να επιβεβαιώσω ότι οι παραστατικές τέχνες και οι εικαστικές τέχνες αποτελούν σημαντικά εργαλεία για την έκφραση των συναισθημάτων, τη θεραπεία και την οικοδόμηση της ειρήνης.

Η ενασχόληση με διάφορες μορφές τέχνης επιτρέπει στα άτομα να εκφράσουν τον θυμό και την απογοήτευσή τους, να εκφράσουν τις ελπίδες και τα όνειρά τους και να αντιμετωπίσουν τους φόβους και τη θλίψη τους. Αυτές οι δημιουργικές πράξεις προωθούν την αυτογνωσία, τη ρύθμιση των συναισθημάτων και τη σύνδεση με την κοινότητα, βοηθώντας τους συμμετέχοντες να χτίσουν την εσωτερική τους ειρήνη.

Αυτή η εμπειρική κατανόηση αντικατοπτρίζεται σε έρευνες παγκοσμίως:

Στη βιβλιογραφική της ανασκόπηση, η Misner (2015) υπογραμμίζει τον τρόπο με τον οποίο οι πρώιμοι συμμετέχοντες στις τέχνες υποστηρίζουν τη συναισθηματική ανάπτυξη, την ενσυναίσθηση και την αυτογνωσία. Η Sedgewick (2021) στη διατριβή της καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο οι εικαστικές τέχνες βοηθούν τα παιδιά να εξερευνήσουν την ταυτότητα, την αυτονομία και τη συναισθηματική ισορροπία στην τάξη. Η ανασκόπηση της Birrell και των συνεργατών της (Birrell et al., 2024) από το Πανεπιστήμιο του Σίδνεϊ δείχνει ότι τα προγράμματα που περιλαμβάνουν τέχνες βελτιώνουν σημαντικά τη συναισθηματική ευημερία των παιδιών ηλικίας 0-6 ετών. Ο Holochwost με τους συνεργάτες του στο *Frontiers in Psychology* επιβεβαιώνουν ότι η καλλιτεχνική εκπαίδευση προάγει την κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη και τις διαπροσωπικές δεξιότητες, ειδικά όταν βασίζεται στην επιλογή και τη δημιουργική ελευθερία (Holochwost et al., 2021). Αντίστοιχα, μια βρετανική μελέτη επιβεβαιώνει ότι η συμμετοχή σε καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες βελτιώνει την ψυχική υγεία, την ανθεκτικότητα και την κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών και των νέων. Τα στοιχεία δείχνουν ότι αυτά τα οφέλη μπορεί να προέρχονται από την ικανότητα των τεχνών να υποστηρίζουν τη δημιουργικότητα, να βελτιώνουν

την αυτοεκτίμηση και τον αυτοέλεγχο των νέων (The Social Biobehavioural Research Group, 2023).

Από την εμπειρία μου, το θέατρο και οι τέχνες αγγίζουν το μυαλό και την καρδιά με όμορφο, ειρηνικό, δημιουργικό και θετικό τρόπο. Προσφέρουν όχι μόνο έναν καθρέφτη του εσωτερικού κόσμου του καθενός, αλλά και μια γέφυρα προς τους άλλους, έναν τρόπο να φανταστεί κανείς την αλλαγή, να αναπτύξει ενσυναίσθηση και να καλλιεργήσει ελπίδα. Το έργο μας στο θέατρο και στις τέχνες δεν έχει να κάνει με το να υπαγορεύουμε στους άλλους τι να σκέφτονται ή να κάνουν, ούτε με το να δίνουμε λύσεις, αλλά με το να προκαλούμε το κοινό να σκεφτεί και, ελπίζουμε, όχι μόνο να αντιδράσει, αλλά και να δράσει μακροπρόθεσμα για την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Ο αντίκτυπος σε όσους ασκούν τέχνες δεν ήταν να περιορίσουν τον εαυτό τους όταν βρίσκονται στη σκηνή ή εκφράζονται καλλιτεχνικά, αλλά και στην καθημερινή τους ζωή. Για μερικούς από όσους συμμετείχαν, αυτός ήταν ένας τρόπος να ανακαλύψουν εκ νέου τον εαυτό τους και τι ήθελαν να κάνουν στη ζωή τους όσον αφορά την εκπαίδευση, την εξειδίκευση ως ηθοποιοί, συγγραφείς, καλλιτέχνες, δημοσιογράφοι, κινηματογραφιστές, φωτογράφοι ή άλλα. Στόχος μας είναι να ανοίξουμε πόρτες και να προσφέρουμε δυνατότητες και τελικά εναπόκειται στους συμμετέχοντες να επιλέξουν το μονοπάτι τους. Αν ζητήσουν βοήθεια ή συμβουλές, είμαστε στη διάθεσή τους.

Σε ορισμένες χώρες, όταν περιοδεύαμε με τις παραστάσεις μας, πραγματοποιούσαμε εργαστήρια με νέους σε υποβαθμισμένες περιοχές. Το 2003 περιοδεύσαμε στη Γαλλία και πραγματοποιήσαμε εργαστήρια και δραστηριότητες με παιδιά μεταναστών. Το 2005 περιοδεύσαμε στις Ηνωμένες Πολιτείες και μείναμε μία εβδομάδα στο Λούισβιλ του Κεντάκι, όπου πραγματοποιήσαμε ένα εργαστήριο διάρκειας μερικών ημερών με Αφροαμερικανούς νέους. Οι συζητήσεις που είχαμε με τα παιδιά μας κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι αυτά τα παιδιά ή οι μετανάστες στο Παρίσι «είναι φτωχότεροι από εμάς», παρότι τα παιδιά μας προέρχονται από ένα προσφυγικό στρατόπεδο στην Παλαιστίνη, μια χώρα υπό στρατιωτική κατοχή. Συνειδητοποίησαν ότι ακόμη και σε μεγάλες και πλούσιες χώρες υπάρχει αδικία. Οι χώρες που μιλούν για ανθρώπινα δικαιώματα και αξίες δεν τα εφαρμόζουν με το ζόρι σε όλο τον πληθυσμό τους. Η αδικία μπορεί να υπάρχει οπουδήποτε και η ταλαιπωρία δεν είναι μοναδική σε μία μόνο χώρα ή εναντίον μίας μόνο φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας.

Οι καλλιτέχνες που συμμετείχαν στην περιοδεία, παιδιά και νέοι, συνειδητοποίησαν πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος τους ως πρεσβευτές της παλαιστινιακής αφήγησης της ιστορίας και της κληρονομιάς τους. Παρουσίασαν μια άλλη εικόνα της

Παλαιστίνης, αντίθετη με τα στερεότυπα των μέσων ενημέρωσης και την πλύση εγκεφάλου από τους σιωνιστές και τους υποστηρικτές τους. Ακόμη και με τις προσπάθειες των σιωνιστικών ομάδων σε διάφορες χώρες να μας εμποδίσουν να εμφανιστούμε σε ορισμένα μέρη και τις προκλήσεις που έπρεπε να αντιμετωπίσουν οι νέοι μας: Γιατί αυτή η απόρριψη; Τι θα κέρδιζαν εμποδίζοντάς μας να παρουσιάσουμε τις παραστάσεις μας; Γιατί μας χαρακτηρίζουν ως τρομοκράτες από τη φύση μας; Αν λοιπόν εμποδίζουν τους νέους μας να παρουσιάσουν καλλιτεχνικές παραστάσεις, τι τους μένει; Να πάνε να ανατιναχθούν; Δεν θέλουμε να το κάνουν αυτό. Δεν θέλουμε κανείς να πιστεύει ότι ο μόνος τρόπος να αλλάξει κάτι είναι να πάει να ανατιναχθεί. Αυτό είχε τεράστιο αρνητικό αντίκτυπο στους νέους μας, το να μην τους επιτρέπεται να παρουσιάσουν τα θεατρικά και χορευτικά έργα τους. Ωστόσο, παρ' όλα αυτά, βρήκαν ενθάρρυνση και υποστήριξη σε διάφορα μέρη και από διάφορες ομάδες, που τους άνοιξαν την αγκαλιά και τους χώρους τους για να παρουσιάσουν τις παραστάσεις τους και αναγνώρισαν τη σημασία και τη δύναμη των παραστατικών τεχνών για την αλλαγή των προοπτικών και των στερεοτύπων που διαδίδονται.

Συμπεράσματα

Η Όμορφη Αντίσταση είναι παιδαγωγική: Διδάσκει στα παιδιά να δημιουργούν ομορφιά ενάντια στην αδικία, να αφηγούνται τις ιστορίες τους και να ανακτούν την ικανότητα δράσης. Ευθυγραμμίζεται με τις αρχές του Freire για την απελευθερωτική εκπαίδευση, όπου οι μαθητές είναι συνδημιουργοί της γνώσης και της μεταμόρφωσης.

Προσφέρει δυνατότητες ενδυνάμωσης, για να γνωρίσει κανείς καλύτερα τον εαυτό του, να είναι ειλικρινής με τον εαυτό του και να υπερασπίζεται την ταυτότητα, τον πολιτισμό και τις αρχές και τις αξίες που μας κάνουν καλύτερους ανθρώπους. Η Όμορφη Αντίσταση είναι ένα μέσο για να εμπνεύσει ελπίδα, να προάγει τη ζωή και να γιορτάζει την αντίσταση ως μέσο που επιτρέπει στα παιδιά και στους νέους να ζουν για τις χώρες τους και να υπερασπίζονται τους δίκαιους αγώνες τους, να είναι περήφανοι για τα επιτεύγματά τους και όχι μόνο να πεθαίνουν για τη χώρα τους ή τον αγώνα που υπερασπίζονται.

Από την ίδρυση του Alrowwad το 1998, χιλιάδες παιδιά έχουν περάσει από τα διάφορα προγράμματα του Alrowwad, καθώς και από τα προγράμματα παραστατικών και εικαστικών τεχνών. Μερικά έγιναν επαγγελματίες καλλιτέχνες ή συνέχισαν τις ακαδημαϊκές τους σπουδές, ανακαλύπτοντας το ταλέντο τους στον έναν ή στον άλλο τομέα. Μερικά

έγιναν εκπαιδευτές στο Alrowwad, υπάλληλοι, μέλη του διοικητικού συμβουλίου ή εθελοντές. Μερικά δημιούργησαν τη δική τους πρωτοβουλία ή τώρα ηγούνται άλλων οργανώσεων.

Τα παιδιά του Alrowwad γίνονται ενήλικες και νέα παιδιά έρχονται και συμμετέχουν. Τα προγράμματα συνεχίζονται και ο οργανισμός επεκτείνει τα προγράμματά του και μεγαλώνει όλο και περισσότερο, ενώ η εμβέλειά του ξεπερνά τα όρια που επιβάλλονται από τη στρατιωτική κατοχή, τα σημεία ελέγχου και την απελπισία. Είναι σαφές ότι δεν έχουμε την πολυτέλεια της απελπισίας. Τα παιδιά βρίσκουν μέσω του θεάτρου και άλλων τεχνών έναν τρόπο να διηγηθούν τις ιστορίες τους και συνεχίζουν να το κάνουν από γενιά σε γενιά. Η μνήμη παραμένει ζωντανή. Είναι μια αναβίωση της αλήθειας, των ιστοριών, της ιστορίας και των δικαιωμάτων των ατόμων και της κοινότητας.

Δεν ξέρουμε τι κρύβει το μέλλον, αλλά φαίνεται όλο και πιο σκοτεινό. Όπως λέω, δεν έχουμε την πολυτέλεια της απελπισίας, ούτε έχουμε την πολυτέλεια του χρόνου. Πρέπει να πολλαπλασιάσουμε τις προσπάθειές μας και να εργαστούμε συνεχώς, ώστε το αύριο να είναι καλύτερο από το σήμερα. Είναι σημαντικό να διατηρήσουμε την ελπίδα ότι οι τέχνες μπορούν να σώσουν ζωές και να εμπνεύσουν ελπίδα, καθώς και να δώσουν τη δύναμη στους ανθρώπους και την ενέργεια όχι μόνο να περιμένουν να συμβούν θαύματα, αλλά να συμβάλουν ενεργά στην πραγματοποίησή τους.

Μετάφραση: **Κατερίνα Αλεξιάδη**

Σημείωση

1. Το Sumud (Αραβικά: **صمود**, μεταγραφή: **sumūd**) είναι μια βαθιά ριζωμένη παλαιστινιακή έννοια που σημαίνει «σταθερότητα» ή «αμετακίνητη επιμονή». Αναπτύχθηκε τόσο ως πολιτισμική αξία όσο και ως πολιτική στρατηγική σε απάντηση στις εμπειρίες της κατοχής, ιδιαίτερα μετά τον Πόλεμο των Έξι Ημερών το 1967. Μπορεί να είναι παθητικό, παραμονή στη γη παρά τις δυσκολίες και τον τρόπο από τους αποικιοκρατικούς εποικιστές, ή ενεργητικό, δημιουργία εναλλακτικών θεσμών, συμμετοχή σε πολιτισμική και κοινωνική αντίσταση για την υπονόμευση της κατοχής, ανοικοδόμηση κατεστραμμένων σπιτιών, διασχίζοντας σημεία ελέγχου για εργασία, σχολείο ή πανεπιστήμιο, οργάνωση κοινοτικών πρωτοβουλιών ή πολιτιστικών δραστηριοτήτων, διατήρηση της λαϊκής παράδοσης, χορού, τραγουδιών, φαγητού, κεντήματος και αφήγησης, ιστοριών και παραμυθιών (<https://www.palquest.org/en/highlight/33633/sumud>).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abusrour, A. & Al-Yamani, H. (2021). Beautiful Resistance: A response to a complicated political context. Στο J. Adams & A. Owens (επιμ.), *Beyond Text: Learning through arts-based research* (σσ. 222-237). Intellect.
- Benoist, C. (2018). This Palestinian camp is the community most exposed to tear gas in the world. Middle Est Eye. Retrieved from: <https://www.middleeasteye.net/news/palestinian-camp-community-most-exposed-tear-gas-world>
- Birrell, L., Barrett, E., Oliver, E., Nguyen, A., Ewing, R., Anderson, M. & Teesson, M. (2024). The impact of arts-inclusive programs on young children's mental health and wellbeing: a rapid review. *Arts & Health*, 17(3), 185-207. <https://doi.org/10.1080/17533015.2024.2319032>
- Holochwost, J., Goldstien, T.R., Wolf, D.P. (2021). Delineating the benefits of Arts Education for children's socioemotional development. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.624712>
- Mills, S. (2009). Theatre for Transformation and Empowerment: A Case Study of Jana Sanskriti Theatre of the Oppressed. *Development in Practice*, 19(4/5), 550-559. <http://www.jstor.org/stable/27752094>
- Misner, M. (2015). The Arts in early childhood: Social and Emotional benefits of Arts Participation. A literature review and Gap-Analysis (2000-2015). *National Endowment for the Arts*. <https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/arts-in-early-childhood-dec2015-rev.pdf>
- Oomen, E.J. (2020). Theatre of the oppressed and social change-The Borgen Project. <https://borgenproject.org/theater-of-the-oppressed>
- Qumsiyeh, M.B. (2011). *Popular Resistance in Palestine: A History of Hope and Empowerment*. Pluto Press.
- Sedgewick, R. (2021). *The role of visual arts participation in promoting children's social and emotional wellbeing*. [Διδακτορική διατριβή]. Newcastle University (<https://theses.ncl.ac.uk/jspui/bitstream/10443/5510/1/Sedgewick%20Rachel%20e-copy%20submission.pdf>).
- The Social Biobehavioural Research Group (2023). *Evidence brief: how the arts can support children and young people's development and wellbeing*. <https://sbbresearch.org/wp-content/uploads/2023/03/SBB-Evidence-Brief-Arts-and-young-people.pdf>
- United Nations Relief and Works Agency for Palestinian refugees in the Near East. (χ.χ.) *Who we are*. <https://www.unrwa.org/who-we-are>
- United Nations Relief and Works Agency for Palestinian refugees in the Near East. (1948). *Resolution 194*. UNRWA. <https://www.unrwa.org/content/resolution-194>
- United Nations Relief and Works Agency for Palestinian refugees in the Near East. (1949). *General Assembly Resolution 302*. UNRWA. <https://www.unrwa.org/content/general-assembly-resolution-302>
- United Nations Relief and Works Agency for Palestinian refugees in the Near East. (2023). *Aida Camp*. <https://www.unrwa.org/where-we-work/west-bank/aida-camp>

Ο **Abdelfattah Abusrour** είναι ιδρυτής και γενικός διευθυντής της Alrowwad Cultural and Arts Society, που ιδρύθηκε το 1998 στο προσφυγικό στρατόπεδο Aida της Βηθλεέμ. Η ιδέα και η φιλοσοφία του Beautiful Resistance (Όμορφη Αντίσταση), που χρησιμοποιεί τις παραστατικές και εικαστικές τέχνες, είναι μια δημιουργική και ειρηνική έκφραση σε καταστάσεις καταπίεσης και τραύματος, με σκοπό να σώσει ζωές, να εμπνεύσει ελπίδα και να χτίσει ειρήνη μέσα στα άτομα, ώστε να γίνουν οικοδόμοι ειρήνης στις κοινότητές τους και πέρα από αυτές. Είναι συγγραφέας, ηθοποιός και θεατρικός σκηνοθέτης, εκπαιδευτής, ακτιβιστής και υπερασπιστής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ερευνητής με διδακτορικό δίπλωμα στη Βιολογική και Ιατρική Μηχανική από τη Γαλλία το 1993. Ο Abusrour είναι κοινωνικός επιχειρηματίας της Ashoka και κοινωνικός μέλος καινοτομίας της Synergos Social. Ο Δρ. Abusrour έχει συμβάλει στην έρευνα στον τομέα της εκπαίδευσης και της διδασκαλίας του θεάτρου στην εκπαίδευση και της αφήγησης ιστοριών, έχει διοργανώσει συνέδρια και πρακτικά εργαστήρια σε διάφορες χώρες χρησιμοποιώντας το Beautiful Resistance, με σκοπό την ενδυνάμωση των ανθρώπων μέσω της οικοδόμησης της ειρήνης μέσα τους και την ενεργό συμμετοχή τους στην αλλαγή.